

Київ
Видавництво
художньої
літератури
«ДНІПРО»
1977

СЛОВО
О ПЛЪКУ ИГОРЕВѢ,
ИГОРА
СЫНА СВАТЪСЛАВА,
ВНУКА
ОЛЬГОВА

P1—9(C)12
C48

Ілюстрації
заслуженого діяча мистецтв
Української РСР
Георгія Якутовича

Писаний текст
А. П. ВІДОНЯКА

Підготовка давньоруського
тексту і примітки
В. В. НІМЧУКА

70401—033
С М205(04) — 77 34—77

© Видавництво «Дніпро», 1977

Не лѣпо ли ны башеть, братіе,
научити старымъ словесы трудныхъ повѣстий
о пѣлѣхъ Нгоревѣ,
Нгора Святъславнуа?
Научити же съ тѣхъ пѣснь по бѣлѣнамъ
сега времени,
а не по замышленію Болю.
Болю бо вѣщій,
аще кому хоташе пѣснь творити,
то растѣкашеться мыслию по дрѣву,
сѣрымъ вѣлкомъ по землі,
шнзѣмъ орломъ подъ облакы.

Помнашеть бо, рече, пѣрвѣхъ времяѣ ѹсобицѣ.
Тогда пушашеть ꙗко соколовъ на стадо лебедѣн:
которѣи дотечаше,
та предъ пѣснѣ поаше
старому Ярославу,
храброму Мстиславу,
иже зарѣза Редю предъ пѣлкѣи касожскѣи,
красному Романови Святъславлюю.
Болиѣ же, братіе,
не ꙗко соколовъ на стадо лебедѣн пушаше,
нѣ своѣ вѣщїа прѣстѣи на жнвал
струны вѣскладаше;
они же сами княземъ
славу рокотаху.

Поумемъ же, братіе, повѣсть сію
отъ стараго Владимѣра до нынѣшнаго Игорѣ,
иже не стагну ѹмъ крѣпостїю своєю
и поостри сердца своего мужествомъ,

наплѣнивсѣ ратнаго духа,
наведе своѣ храбрѣиѣ пѣлкѣи
на землю Половецкѣю
за землю Рускѣю.

Тогда Игорь възрѣ на свѣтлоє солнце и видѣ
отъ него тьмою всѣ своѣ воѣ прикрѣтитѣ.
И рече Игорь къ дружинѣи своєи:
«Братіе и дружино!
Луце жѣ бы потѣтѣ быти,
неже полоненѣ быти.
А всадемъ, братіе, на свои брѣзѣиѣ комонн
да позримъ си него Дону».
Спала князю ѹмъ похоти
и жалость ему знаменїе заступнї,
некѣсннн Дону великаго.
«Хоцѣ бо, — рече, —
копїе приломннн конецъ поля Половецкаго,
сѣ вамн, русннн,

хощу главу свою приложити,
а любо испити шеломомъ Дону!»

О Боане, соловію стараго времени!
Двѣ ты сіа плѣкы ущекоталъ,
скача, славію, по мѣслену древу,
летаа умомъ подъ облакы,
свилаа славты обаполы сего времени,
рица въ тропу Троаню уресь пола на горы.
Пѣти было пѣснѣ Игоревн, того (Олга) внуку:
«Не буря соколты занесе уресь пола
широкаа—
галици стады бѣжать къ Дону великому».

Ун ли въспѣти было, вѣщсн Боане,
Велесовъ внуце:

«Комони ржуть за Сулою—
звенить слава въ Кыевѣ;
трубы трубать въ Новѣградѣ—
стоять стази въ Путивлѣ».

Игорь ждетъ мила брата Всеволода.

И рече ему бун Туръ Всеволодъ:

«Одинъ братъ,
одинъ свѣтъ свѣтлыи—ты, Игорю!
Оба есвѣ Сватъславнуа!

Сѣдлан, брате, скон брѣздын комони,
а мон ти готови,

осѣдлани у Курьска напередн.

А мон ти курани—свѣдоми кѣметн:
подъ трубами повити,

подъ шеломи въздслѣанты,
конецъ копіа въскрѣмлени,

путь нмъ вѣдоми,

маругты нмъ знаєми,

лущи у нихъ напращени,

тули отворени,

сабли нзѣострени,

сами скачють, акы сѣрцыи влѣци

въ полѣ,

ищущи себе ути,
а князю — славу».

Тогда въступи Игорь князь
въ златъ стремень
и поѣха по унскому полю.
Солнце ему тьмою путь заступаше;
ночь, стонущи ему грозою,
птичь убуди;
свистъ звѣринъ въста, зенца днвѣ,
кнуетъ връху древа,
велитъ послушати земли незнаемѣ,
Влѣзѣ, и Поморію, и Посулію,
и Сурожу, и Корсуню,
и тебѣ, тьмутораканьскынъ блѣванъ!
А половци неготовамн дорогамн
повѣгоша къ Дону великому;
крыватъ телегъ полунощы,
рци левѣдн распущени.

Игорь къ Дону вон вѣдетъ!

Уже бо бѣды его пасетъ птиць по дубію,
вльци грозу въсрочатъ по яругамъ,
орли клеткомъ на костн
звѣри зовутъ,
лншци брешутъ на урленья шиты.

О Руская земле, уже за шломанемъ еси!

Длго ноць мръкнетъ.
Заря-свѣтъъ запала.
Мъгла пола покрывала.
Щекотъ славіи успѣ,
говоръ галнъ убуди.
Руснн великая пола урленымн
шиты прегородиша,
ищущи себе ути,
а князю — славу.

Съ зараніа въ патъкъ
потопташа поганыа плькы половецкыа
и рассушась стрѣлами по полю,
помушаша красныа дѣвкы половецкыа,
а съ ними злато, и паволокы,
и драгыа оксамнты.
Орытъмаи, и напунцаи, и кожухы
наша мосты мостити
по болотомъ и грязнымъ мѣстомъ,
и всякимъ узоруемъ половецкимъ.
Урленъ стагъ, бѣла хорюговъ,
урлена уолка, сребрено стружіе —
храброму Сватъславную.

Дремлетъ въ полѣ Ольгово хоробое гнѣздо.
Далеуе залетѣло!
Не было онъ ондѣ порождено
ни соколу,
ни кречету,

ни тебѣ, урѣнынъ боронъ,
поганынъ половунне!
Гзакъ бѣжитъ сѣрымъ вѣкомъ,
Конякъ ему слѣдъ править къ Дону великому.

Другаго дни велии рано
кровавыа зорн свѣтъ повѣдаютъ;
урѣныа туга съ мора ндутъ,
хотатъ прикрыти дѣ солнца,
а въ нихъ трепещутъ сини мѣни.
Быти грому великому!
Ити дождю стрѣлами съ Дону великаго!
Ты са копіемъ приламати,
ты са сабламъ потручати
о шеломы половецкыа,
на рѣцѣ на Каалѣ,
у Дону великаго!

О Руская земля, уже за шеломанемъ еси!

Се вѣтри, стрнбожи внуци,
вѣютъ съ моря стрѣлами
на храбрѣя плѣкы Игоревы.

Земля тѣтнетъ,
рѣкы мутно текутъ,
пороси пола прикрѣиваютъ,
стази глаголютъ:
половци ндутъ отъ Дона,
и отъ моря,
и отъ всѣхъ странъ рускѣя плѣкы оступиша.
Дѣти бѣсови клнкомъ пола прегородиша,
а храбрѣи русици преградиша
уръленѣимн щиты.

Наръ Туре Всеволодѣ!
Стонши на борони,
прѣщешн на вон стрѣлами,
гремлешн о шеломы мѣи харалужныимн.

Камо Туръ поскоюаше, своимъ златымъ
шеломомъ посвѣтѣнбаа,
тамо лежатъ поганѣя головы половецкѣя.
Поскепанты саблами каленыимн шеломы оварьскѣя
отъ тебе, наръ Туре Всеволодѣ!
Каа раны, дорога братіе,
забѣивъ ути и живота,
и града Урѣнигова отна злата стола,
и своя мнѣя хоти, краснѣя Глѣбовны,
свѣтѣаа и обѣтѣаа!

Бѣли вѣи Троани,
мнѣла лѣта Ярославла;
бѣли плѣци Олговы,
Ольга Сватѣславнѣя.
Тѣи бо Олегъ мѣемъ крамолу коваше
и стрѣлы по земли сѣаше.
Ступаетъ въ златѣ стремѣнь
въ градѣ Тьмутороканѣ,

Тон же звонъ слыша давнѣи великѣи
Ярославъ, а сынъ Всеволожъ
Владиміръ по вся утра ушнъ закладаше
въ Черниговѣ.

Бориса же Вячеславнѣхъ
слава на судѣ приведе
и на Каннѣ зелени паполому постла
за бѣду Олговѣ,
храбра и млада княза.
Съ томъ же Камлѣ Сватоплѣкъ
полѣха отца своего

между угорьскими ннходѣцѣи
ко сватѣн Софін къ Кіевѣ.
Тогда при Олзѣ Гориславнѣи
сѣашетса и расташетъ усобицами,
погибашетъ жизнь Дажьбожа внука,
въ княжнѣхъ крамолахъ вѣци
человѣкомъ скратншася.
Тогда по Русконъ землѣ рѣтко ратаевѣ княхѣхуть,

нъ часто брани грахѣхуть,
трупѣи себѣ дѣлахѣ,
а галци свою рѣчь говорѣхѣхуть:
хотѣхѣхъ полетѣти на чюдіе.

То было въ тѣи рати и въ тѣи плѣкъи,
а сици рати не слышано!
Съ зараніа до вечера,
съ вечера до свѣта
летѣхѣхѣ стрѣлѣи каленѣи,
гнѣмѣхѣхѣ саблѣи о шеломи,
трещѣхѣхѣ копѣи харалужнѣи
въ полѣ незнаемѣ
среди землѣи Половецкѣи.
Урѣна земля подѣ копѣитѣи
костѣми бѣла похѣана,
а кровію похѣана:
тѣугою възидоша по Русконъ землѣи!

Что ми шумить,
что ми звенить
даветь рано предъ зорьми?
Игорь плъкы заворочаетъ:
жаль бо ему мила брата Всеволода.
Бншаса день,
бншаса другын;
третьаго дни къ полудню падоша
стази Игоревы.
Ты са брата разлучиша на брезе
бъистрон Камлы;
ты кроваваго вина не доста;
ты пиръ докончаша храбрин русун:
сватты попонша,
а сами полегоша
за землю Рускую.
Ннунть трава жалоцямн,
а древо с тугою къ земли преклонилось.

Уже бо, братіе, невеселаа година вѣстала,
уже пустыни силу прикрѣла.
Вѣстала овнда въ силахъ Дажьбожа внука,
вступила дѣвою на землю Трояню,
въсплескала лебедничи крѣпы
на синѣмъ море у Дону;
плещун, убуди жирна времена.
Усобница княземъ на поганья погыбе,
рекоста бо братъ брату:
«Се мое, а то мое же».
И науташа князи про малое «се великое» мльвнти,
а сами на себѣ крамолу ковати.
А поганин съ всехъ странъ приходяху
съ побѣдамн
на землю Рускую.
О, далеце занде соколь, птиць бѣа, — къ морю!
А Игорева храбраго плъкы не крѣсити!
За нимъ клкнѣ Карна, и Жла
поскоун по Рускон земли,

смагу людемъ мѣуюун въ пламанѣ розѣ.
Жены рѹскіа въплакашась, а ркѹун:
«Уже намъ свонхъ мнлхъ ладъ
ни мѣслію смѣслнтн,
ни думою сдумати,
ни оунма съгладати,
а злата н сребра ни мало того потрепати».

А въстона бо, братіе, Кіевъ тѹгою,
а Үерниговъ напастьми.
Тоска разліася по Рѹскон землн,
печаль жрна теѹе средь землн Рѹскын.
А князи самн на себе крамолу коваху,
а поганін самн, повѣдами нарицѹще
на Рѹскѹю землю,
емлаху дань по вѣлѣ отъ двора.

Тін бо два храбаа Сватѣславнѹа,
Нгорь н Всеволодъ,

уже лжу ѹбѹднста,
которою то баше ѹспнлъ отецъ нхъ
Сватѣславъ грозѹчын велнкын кіевскын грозою;
башеть прнтрепеталъ свонми снльнѹыми плѣкы
н харалѹжнѹими мѣун,
наступн на землю Половецкѹю,
прнтопта хлѣми н ѹрѹгы,
взмѹти рѣкн н озѣрѹы,
нссѹшн потоки н болота.
А поганаго Кобака
нзъ лѹкѹ мора
отъ желѣзнѹихъ велнкнхъ
плѣковъ Половецкнхъ,
нако внхрѣ, въторже,
н падеса Кобакъ
въ градѣ Кіевѣ,
въ грндницѣ Сватѣславн.
Тѹ нѣмци н венѣдци,
тѹ греци н морава

поютъ славу Свѣтѣславлю,
каютъ князя Нгоря,
нже погрузи жнръ во днѣ Каалы,
рѣкы Половецкіа,
рускаго злата наспаша.
Ту Нгорь князь вѣсѣде изъ сѣдла злата,
а въ сѣдло кощіево.
Унѣша бо градомъ заералы,
а веселіе поннѣ.

А Свѣтѣславъ мутенъ сонъ видѣ
въ Кіевѣ на горахъ.
«Сн ноцъ съвечера одѣвахуть ма, — рече, —
уръною паполomoю на кровати тисовѣ,
уръпахуть ми снне вино съ трудомъ смѣшено,
спѣпахуть ми тѣщини тулы
поганыхъ тльковниъ
всликын женюгъ на лono
и нѣгуютъ ма.»

Уже дѣскы безъ княса въ моемъ теремѣ
златовръсѣмъ.
Всю ноцъ съвечера босуби врани възграху
у Плѣсньска, на болони
бѣша дѣбрьскн сани
и несшаса къ сннему морю».

Нркоша болре князю:
«Уже, княже, туга умъ полонила;
се бо два сокола слѣтѣста съ отна стола злата
понскати града Тѣмutorокана,
а любо испити шеломомъ Дону.
Уже соколома крнльца припѣшалн поганыхъ
сбеламн,
а самаю опуташа въ путины желѣзны.
Темно бо бѣ въ 7 день:
два солнца помѣркости,
оба баграанаа стѣпа погасоста
и съ нима молодая мѣсаца,

Олегъ и Святъславъ,
тѣмою са поволокоста
и въ морѣ погружста,
и великое бунство подасть хинови.
На рѣцѣ на Каалѣ тѣма свѣтъ покрѣла:
по Рускон земли прострошася половци,
аки пардуже гнѣздо.
Уже снесеса хула на хвалу;
уже тресну нужда на волю;
уже връжеса днѣ на землю.
Се бо готскіа краснѣа дѣвѣи
въспѣша на брѣзѣ сннему морю,
звона рускымъ златомъ,
поютъ время Бусово,
лелѣютъ мѣсть Шароканю.
А мы уже, дружина, жадни веселіа!»

Тогда великин Святъславъ и зрони злато слово
слезами смѣшено,

и рече:
«О моя сыновѣа,
Игорю и Всеволоде!
Рано еста начала Половецкую землю
мѣи цвѣлти,
а себѣ славы нескати.
Нѣ нечестно одолѣсте,
нечестно бо кровь поганую проліахте.
Ваю храбрая сердца въ жестоце мѣ
харалуцѣ скована,
а въ бѣсти закалена.
Се ли створисте моеи сребренен сѣднѣ!
А уже не видѣа власти сильнаго,
и богатаго, и многовои
брата моего Ярослава
съ черниговскими бѣлами,
съ могучыи, и съ татраны,
и съ шельбурты, и съ топуакы,
и съ ревугы, и съ ольберты.

Тін бо бес щитовъ
съ засапожникы
кланкомъ плѣкы побѣждаютъ,
звонаун въ правдѣдную славу.
Нѣ рекосте: «Мужанмѣса самн:
преднюю славу самн похитимъ,
а заднюю съ самн подѣлимъ!»
А ун диво са, братіе, стару помолодити?
Колн соколъ въ мѣтсѣхъ бѣваетъ,
въсоко птиць възбиваетъ,
не дастъ гнѣзда своего въ обиду.
Нѣ се здо-кнаже мн непосовіе.
На ннѣ са годныи обратиша.
Се у Римъ крнѹатъ подъ сабламн половецкымн,
а Володнмиръ подъ ранами.
Тѹга н тоска сѣину Глѣбову!»

Велнкын княже Всеволоде!
Не мѣслию ти прелетѣти нздалека,

отна злата стола поблюсти?
Ты бо можешн Волгу веслы раскропити,
а Донъ шеломы вѣльати!
Аже бы ты бѣлъ,
то бѣла бѣлага по ногатѣ,
а кощен — по резанѣ.
Ты бо можешн посуху живымн шерешнрты
стрѣлати,
удалымн сынты Глѣбовы!

Ты, кун Рюриче, н Давыде!
Не ваю ли злауеннымн шеломы по крови плаваша?
Не ваю ли храбраа дружина рѣкаютъ акты тѹри,
ранены сабламн калсѣнымн на полѣ незнаемѣ?
Вступннта, господнна, въ злата стремень
за обиду сего времени,
за землю Русскюю,
за райчы Нгоревы,
бѹго Святѣславнѹа!

Галнукы Осмомыслѣ Ярославѣ!
Высоко сѣдиши на своемъ златокованнѣмъ столѣ,
подперъ горы угорскыи своимъ желѣзнымъ плѣки,
заступивъ королеви путь,
затвори въ Дунаю ворота,
мечъ бремены урещъ облаки,
суды рада до Дуная.
Грозны твои по землямъ текутъ,
отвориши Кіеву врата,
стрѣляши съ отна злата стола салтани
за землямн.

Стрѣлян, господне, Конуака,
поганого кощел,
за землю Рускую,
за раны Игоревы,
бѣго Святъславлнча!

А ты, бун Романе, и Мстиславе!
Храбраа мысль носишь ваю умъ на дѣло.

Высоко плаваши на дѣло въ бѣстн,
яко соколъ на вѣтрехъ ширяса,
хотя птицю въ бѣствѣ одолѣти.
Суть бо у ваю желѣзныи папорзи
подъ шоломы латинскимн.
Тѣмн тресну земля, и многи страны—
Хинова, Литва, Латвля, Деремела,
и Половци сунци свои повръгоша,
а главы свои подклоннша
подъ тыи мечи харалужныи.
Нѣ уже, княже, Игорю утрьпѣ солнцю свѣтъ,
а древо не бологомъ листкѣе сронн:
по Росіи и по Сѹли гради подешиша.
А Игорева храбраго плѣку не крѣснн!
Донъ ти, княже, клнуетъ и зоветъ князи
на побѣду.

Олговичи, храбрыи князи, доспѣли на брань!

Ннзгварь и Всеволодъ

и вси три Мстиславнѣ,
не худа гнѣзда шестокрилиц!
Не побѣдѣимъ жреѣи собѣ власти расхѣтитете!
Кое ваши златѣи шеломѣи
и сѣнцы лѣцкѣи, и щитѣи?
Загородите полю ворота свои
острѣимъ стрѣламъ
за землю Русскую,
за рѣчи Нгоревы,
бѣего Святъславнѣа!
Уже бо Сѣла не текутъ сребренѣимъ струямъ
къ граду Переяславу,
и Двина болотомъ текутъ онѣимъ
грознѣимъ полоуаномъ
подъ кланкомъ поганѣихъ.
Єдинъ же Нзаславъ,
сынъ Васильковъ,
позвонъ своимъ острѣимъ мечѣмъ
о шеломѣи литовскѣи,

притрепа славу дѣду своему Всеславу,
а самъ подъ урѣленѣимъ щитѣи
на кровавѣ травѣ
притрепанъ литовскѣимъ мечѣмъ.
И с хотню на кроватѣ, и рѣкъ:
«Дружинѣ твою, княже, птиць крилицъ пріодѣ,
а звернъ кровь полнзаша!»
Не бѣистъ тѣ брата Брѣмъслава,
ни другаго-Всеволода:
Єдинъ же изронъ жемѣюжнѣ душѣ изъ храбра тѣла
чресъ злато ожереліе.
Унѣилѣи голосѣи,
пониче веселіе,
трубы трубаѣтъ городеньскѣи.

Брославе и вси внѣще Всеславнѣ!
Уже поннзѣиѣ стази свои,
вонзѣиѣ свои мечѣи береженнѣ,
уже бо вѣискоунете изъ дѣдненъ славѣ!

Въи бо свонми крамолами
научасте наводити поганѣа
на землю Рускую,
на жизньъ Всеславию.
Которое бо бѣше насиліе
отъ земли Половецкын!

На седьмомъ вѣщѣ Трояни
връже Всеславъ жребіи о дѣвнцю себею любу.
Тѣи клюками подпрѣса о кони
и скоунъ къ граду Кыеву
и доуеса стружіемъ злата стола киевскаго.
Скоунъ отъ ннхъ лютымъ звѣремъ
въ пльноунъ нзъ Бѣлаграда,
обѣсна сннѣ мьглѣ,
утрѣже ваззди, с три кусы
отвори врата Новуграду,
разшире славу Ярославу,
скоунъ влькомъ до Немнги съ Дуаутокъ.

На Немнзѣ снопы стелютъ головамн,
молотатъ тепи харалужнымн,
на тоцѣ животъ кладутъ,
вѣютъ душу отъ тѣла.
Немнзѣ кровави брезѣ не бологомъ
блхутъ посѣани—
посѣани костымн рускихъ сыновъ.

Всеславъ князь людемъ судаше,
княземъ грады радаше,
а самъ въ ноуѣ влькомъ рѣскаше:
нзъ Кыева дорнскаше до куръ Тмуторокана,
вельному Хрѣсови влькомъ
путь прерѣскаше.

Тому въ Полотскѣ позвоннша заутренюю рано
у сватѣа Софенъ въ колоколъ,
а онъ въ Кыевѣ звонъ слыша.
Аще н вѣща душа въ дрѣзѣ тѣлѣ,
нъ уасто бѣды страдаше.

Тому вѣщен Боанъ и прѣвое припѣвку,
смысленъи, рече:

«Ни хытру,
ни гораздѣ,
ни птицю гораздѣ
суда божіа не мнѣти».

О, стонати Рускон землн,
поманувше прѣвѣю годннѣ и прѣвѣихъ князѣи!
Того стараго Владиміра
нелзе бѣ пригвоздити къ горамъ кіевскимъ;
сего бо нѣинѣ сташа стѣзи Рюрикѣи,
а дружинъ — Давидѣи,
нѣ розно са нмѣ хоботы пашутѣ,
копіа поютѣ!

На Дунаи Нарославнѣинѣ гласѣ сагышитѣ,
зегзицею незнаемъ рано кѣиетѣ:
«Полетю, — рече, — зегзицею по Дунаевн,

омою себранѣ рѣкавѣ въ Каллѣ рѣце,
утру князю кровавымъ его ранѣ
на жестоцѣмъ его телѣ».

Нарославна рано плауетѣ въ Путнвлѣ
на забралѣ, а ркунѣ:

«О вѣтрѣ, вѣтрило!
Уему, господнѣ, насильно вѣешн?
Уему мѣиешн хинѣвскѣи стрѣлкѣи
на своєю нетрудною крнцѣю
на моєа ладѣи вон?
Мало ли ти ешеть горѣ подѣ облакѣи вѣати,
лелѣиун корабели на синѣ морѣ?
Уему, господнѣ, мое веселіе
по ковѣлію развѣа?»

Нарославна рано плауетѣ Путнвлѣю городу
на заборолѣ, а ркунѣ:
«О Днепре Словѣтницѣ!

Ты пробилъ еси каменныя горы
сквозѣ землю Половецкую.
Ты лелѣалъ еси на себѣ Святослави посады
до плъкы Кобякова.
Възделѣн, господине, мою ладѣ къ мнѣ,
абѣихъ не слала къ нему слезъ на море рано».

Ярославна рано плачетъ въ Путьнелѣ
на заералѣ, а ркѣун:
«Свѣтлое и тресвѣтлое слънце!
Всѣмъ тепло и красно еси!
Уему, господине, простре горлауюю свою лѣую
на ладѣ вон,
въ полѣ безводнѣ жаждею нмѣ лѣун съпраже,
тѣугою нмѣ тѣун затѣе?»

Прѣисну море полунощи;
надутъ сморци мѣглами.
Игоревн князю богъ путь кажетъ

нзѣ земли Половецкон
на землю Рускую,
къ огню злату столу.

Погасоша ветерѣ зарн.
Игорь спитъ,
Игорь бдитъ,
Игорь мѣслию пола мѣрнтъ
отъ великаго Дону
до малаго Донца.
Комонъ въ полуночи Облѣръ свисну за рѣкою,
велнтъ князю разумѣти:
князю Игорю не бытъ!
Клнкнѣ, стѣкнѣ земля,
въ шумѣ трава,
вежи са Половецкин подвижашася.
А Игорь князь поскою горнастаемъ
къ тростію
и вѣлымъ гоголемъ на воду;

въврѣжеса на брѣзѣ комонѣ
и скоуи съ него босѣимъ влъкомъ,
и потече къ лугу Донца,
и полетѣ соколомъ подъ мъглами,
и зенвал гуси и лебеди
завтроку, и обѣду, и ужинѣ.
Колн Игорь соколомъ полетѣ,
тогда влурѣ влъкомъ потече,
труса собою студеню росу:
претръгоста бо своя брѣзда комона.

Донецъ рече:

«Княже Игорю!

Не мало ти величїа,

а Кончаку — нелюбіа,

а Рускон земли — веселїа!»

Игорь рече:

«О Донец!

Не мало ти величїа,

лелѣвшу князю на влънахъ,
стлавшу ему зелену траву на своихъ
сребреныхъ брезѣхъ,
одевавшу его теплымъ мъглами
подъ стѣнію зелену древу;
стрежаше ѣ гоголемъ на водѣ,
чанцами на струяхъ,
урьнадымъ на ветрѣхъ».

Не тако ли, рече, рѣка Стугна;

худу струю имѣла,

пожрѣши ужи рутьи и струги,

ростре на кусту,

уношу князю Ростиславу затвори.

Днѣпръ темнѣ березѣ

плачется мати Ростиславла

по уноши князи Ростиславѣ.

Унѣша цвѣты жалобою,

и древо с тугою къ земли прѣклонило.

А не сорокы втроскоташа—
на слѣду Игоревѣ ѣздитъ Гзакъ
съ Конуакомъ.

Тогда вранн не граахуть,
галнци помлѣкоша,
сорокы не троскоташа,
полозіе полцоша только.
Дятлове тектомъ путь къ рѣцѣ кажуть,
соловіи веселымн пѣсньми свѣтъ повѣдаютъ.

Млѣвитъ Гзакъ Конуаковн:

«Аже соколъ къ гнѣзду летитъ,—
соколнѹа рострѣлѣвѣ свонми
здауенъимн стрѣлами».

Рече Конуакъ ко Гзѣ:

«Аже соколъ къ гнѣзду летитъ,
а вѣ соколца опутаевѣ красною дѣвнцѣю».

И рече Гзакъ къ Конуаковн:

«Аще его опутаевѣ красною дѣвнцѣю,

ни нама бѹдетъ сокольца,
ни нама красны дѣвнцѣ,
то поунутъ наю птнци бнти
въ полѣ Половецкомъ».

Рекъ Боянъ и ходы на сватъславла
пѣснотворца стараго временн
Ярославла, Ольгова когана хотн:
«Пажко ти головы кромѣ плѣю,
здо ти тѣлу кромѣ головы»,—
Рускон земли бѣздъ Игоря.

Солнце свѣтитса на небесѣ—
Игорь князь въ Рускон земли.
Дѣвнцн поютъ на Дунан—
ввютса голосн чредъ море до Кіева.

Игорь ѣдетъ по Боричеву къ сватѣн
Богородици Пирогощен.
Страны ради, гради весели.

Пѣвше пѣснь старѣимъ княземъ,
а потомъ молодымъ пѣти:
«Слава Игорю Святѣславную,
бунъ Тѹру Всеволодѹ,
Владиміру Игоревнѹ!»

Здравнъ князи и дружина,
побараа да христѣанѣ на поганѣа пльки!

Княземъ слава а дружинѣ!

Аминь.

ПРИМІТКИ

«СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВИМ» —

велична пам'ятка культури східних слов'ян XII ст.

У цьому виданні відтворено

давньоруський текст безсмертної поеми

і вміщено кращі переклади

українською, російською

та білоруською мовами.

СЛОВО

У давній літературі так називалися твори з повчальним або епічним змістом.

ПЪЛКУ

Це слово вживалося в різних значеннях:

похід, війна, битва, військо, воїнство.

Тут полк означає похід, далі — військо.

НГОРА СЪІНА СВЯТЪСЛАВЛА, ВНУКА ОЛЬГОВА

Ігор (1151—1202) — новгород-сіверський князь, син чернігівського князя Святослава Олеговича, внук чернігівського й тмутороканського князя Олега Святославича (у «Слові» названого Гориславичем).

У 1178 р. став князем у Новгороді-Сіверському (тепер районний центр Чернігівської області), а 1198 р. — в Чернігові.

Про організований ним у 1185 р.

похід і йдеться у «Слові».

ТРУДНЦЯ ПОВЪСТІН

Давньоруське слово трудъ мало кілька значень:

труд (праця), діяльність (в тому числі й військова), подвиг, турбота, старання, біль;

у текстах старослов'янського походження означало також смуток.

Відповідно до цього прикметник трудный тлумачиться: ратний, сумний, печальний.

ПО БЪЛННАМЪ СЕГО ВРЕМЕНН

Былина — бувальщина, те, що відбувалося в дійсності.

ПО ЗАМЪШЛЕНІЮ БОЯНО

Боян — давньоруський співець-поет другої половини XI — початку XII ст. Прикметник Боянь (Боянів) засвідчений в одному з написів XII ст. на стіні київського Софійського собору.

РАСТЪКАШЕТЪ МЪСЛІЮ ПО ДРЕВУ

Більшість дослідників і перекладачів залишають цей текст без тлумачення. Оскільки такий образ явно книжний, деякі учені припускають виправлення мислію на мисію (мысь — білка-летяга). Гадаємо, що в первісному рукописі «Слова» на місці мислію могло бути мезгою (давньоруське мезга — сік із дерева). Тоді образ набуває природності: «розливався (весняним) соком по дереву».

ПУЩАШЕТЪ Ї СОКОЛОВЪ НА СТАДО ЛЕСЕДЪН

Поетичне зображення Боянної гри десятьма пальцями на струнах гуслів.

СТАРОМУ ЯРОСЛАВУ

Ярослав — київський князь Ярослав Володимирович Мудрий (пом. 1054 р.), син Володимира Святославича.

При ньому високого рівня досягли література, мистецтво, ремесла, архітектура, зміцнилося міжнародне становище Русі. Вів успішну боротьбу з кочівниками.

ХРАБРОМУ МСТИСЛАВУ, НЖЕ ЗАРЪЗА РЕДЕДЮ ПРЕДЪ ПЪЛКЪ КАСОЖЪСКЪИМИ

Чернігівський і тмутороканський князь Мстислав Володимирович (пом. 1036 р.), брат Ярослава Мудрого, під час походу 1022 р. на плем'я касогів, володіння яких були на Північному Кавказі, у двобої переміг їхнього князя Редедю.

КРАСНОМУ РОМАНОВИ СВАТЪСЛАВАНУЮ

Роман Святославич (вбитий половцями 1079 р.) — тмутороканський князь, онук Ярослава Мудрого, син Святослава Ярославича, брат Олега Святославича чернігівського — діда Ігоря Святославича.

ОТЪ СТАРАГО ВЛАДИМІРА ДО МЪНЪШНАГО ІГОРА

Ідеться про київського князя Володимира Святославича (пом. 1015 р.) і новгород-сіверського князя Ігоря. Автор «Слова» звертає увагу на те, що мова в творі йтиме від часів Володимира до Ігоря.

Таким чином, у «Слові» говориться про історичні події на Русі майже протягом півтора віку.

на землю Половецькую

Половці в XI—XII ст. кочували в причорноморських та приазовських степах.

Тогда Игорь възрѣ на свѣтлоє солнце и видѣ отъ него тьмою вса своа воа прнкрѣтити

Тут говориться про сонячне затемнення 1 травня 1185 р.

Деякі вчені вважають, що частина тексту від слів

«Тогда Игорь...»

і до «а любо испити шеломомъ Дону...»

внаслідок переплутання сторінок при переписуванні оригіналу поеми виявилася не на місці, тому її переставляють перед словами:

«Тогда вѣступи Игорь князь въ златѣ стремень...»

Така перестановка зроблена і в перекладі

М. Т. Рильського.

Спала князю ѹмь похотн

Існують різні тлумачення й виправлення цього місця, зокрема, похоти на похоть — велике бажання.

Похоти можна сприймати і як дієслівну форму зі значенням захотів, забажав.

Копіє приломити

Копіє — спис,

поряд з мечем був найпоширенішою зброєю на Русі.

Вислів копіє приломити означав вступити у двобій, почати битву, війну.

Испити шеломомъ Дону

Напитися води з ріки означало

завоювати територію,

де вона протікає, здобути перемогу.

по мѣслєну древу

Це місце звичайно тлумачать «по уявному дереву»,

«по дереву мислі» і под.

Відповідно до запропонованого вище мезгою на місці

мислю вважаємо за можливе читати тут по мезжьну,

тобто «по дереву, на якому виступив (весняний) сік».

рица въ тропѣ Трояню

Прикметник від імені Троян зустрічається в «Слові»

кілька разів. Більшість дослідників вважає,

що Троян — давньоруський язичницький бог.

Тропа Трояня, мабуть, означає поетичне натхнення.

Велесовь кнѹс

Велес (або Волос) — давньоруський

«скотий бог» (за літописом), покровитель пастухів.

Дехто вважає, що Велес був також і богом поезії,

покровителем поетів.

за Сулою

Сула — ліва притока Дніпра, на південь від Переяслава.

За Сулою починались степи,

звідки половці робили набіги на Русь.

вѣ Новѣградѣ

Ідеться про місто Новгород-Сіверський на р. Десні.

вѣ Путивлѣ

Путивль — місто Новгород-Сіверського князівства (тепер районний центр Сумської області), в нижній течії р. Сейму.

ждеть мнла брата Всеволода

Всеволод Святославич (пом. 1196 р.) — брат Ігорів, князь курський і трубчевський.

бун Турѣ

Епітет буй — сміливий, відважний, хоробрий — зустрічається в «Слові» і при іменах інших князів.

Відзначаючи хоробрість князя Всеволода, автор поеми називає його Туром.

Тур — дикий бик, втілення сили і відваги.

у Курьска

Курськ — головне місто Курського князівства (тепер обласний центр у РРФСР).

свѣдомн кѣмѣти

добірні, досвідчені воїни.

птичѣ убуди, свистѣ звѣрннѣ вѣста, зѣнса днвѣ

Малозрозумілий текст у першодруку «Слова» свистѣ... вѣстазби тепер розподіляють як свистѣ... вѣста, але й у такому написанні він не зовсім переконливий, бо із звірів свистять тільки бабаки й ховрахи. Темне вѣстазби виправляють також на вѣ стада зби — «збив у стада», вѣста близько — «установ близько» та ін. Але такі виправлення надто далеко відходять від першодруку. Цей текст можна розподілити й так: птичѣ убуди свистѣ... вѣста, — тобто «пташиний збудила свист, звірина встала (прокинулася)». Див — якась зловісна міфологічна істота.

н Поморію, н Посулію, н Сурожу, н Корсуню

Поморіє — узбережжя Чорного й Азовського морів.
Посуліє — землі понад рікою Сулою.
Сурожь — торговельне місто в Криму (нинішній Судак).
Корсунь — грецьке поселення Херсонес у Криму.

тѣмѣтораканьскѣн блѣванѣ

Тматоракань — центр Тматораканського князівства на Таманському півострові. Біля нього стояли аж до XVIII ст. споруджені в III ст. до н. е. ведетенські статуї богів Санерга й Астарті. Можливо, що про одну з них і йдеться в «Слові» (блѣванѣ — статуя, ідол).

за шеломанѣмѣ

Шеломя — підвищення, пагорб.

ЛЕБЕДИ РОСПУЩЕНН

Деякі дослідники друге слово виправляють на роспужени — сполохані.

ПАВОЛОКЪИ

коштовні шовкові тканини.

ОРЪТЪМАМИ, Н ЯПОНУНЦАМИ

Орътъма — покривало, попона; япончица — плащ, накидка, опанча.

УЗОРУЧЪИ

Узорочье — дорогоцінні речі з візерунками, коштовності взагалі.

УРЪЛЕНА УОЛКА

червоний бунчук.

СТРУЖІЄ

ратище, древяко.

ОЛЬГОВО ХОРОКРОЄ ГИЪЗДО

Князі Ігор, його брат Всеволод, племінник Святослав Олегович і син Володимир — учасники походу — були нащадками князя Олега Святославича.

ГЪЗАКЪ... КОПУАКЪ

половецькі хани.

Кончак особливо часто очолював набіги на Русь.

ХОТАТЪ ПРИКРЪТИ ДЪ СОЛНЦА

Чотири сонця — згадані вище чотири князі. учасники походу Ігора.

НА РЪЦЕ НА КААЛЪ

На річці Каялі руські війська зазнали поразки. Досі точно не встановлено, де саме протікає і яку назву носить тепер річка Каяла, часто згадувана в «Слові». Можливо, що це алегоричний образ.

ВЕТРИ, СТРЕБОЖИ ВНУЦИ

Стрибогъ — давньоруський язичницький бог вітрів.

ЗЕМЛА ТУТНЕСТЪ

Земля глухо гуде, дудонить.

МЕЧУН ХАРАЛУЖИЧЪИМИ

Значення прикметника харалужных та іменника харалужъ, що кілька разів зустрічаються в «Слові», як і походження їх, досі не з'ясовано. Контекст «Слова» дозволяє пояснити зазначені слова як булатний, булат. Можливо, що харалужных — вироблений із заліза, яке добувалося із болотної (лугової) руди.

ШЕЛОМЪИ ОБАРЪСКЪИ

Напевно, різновид шолома, назва якого походить від аварів (обрів) — племен, що жили на північних берегах Чорного моря до IX ст.

ОТНА ЗЛАТА СТОЛА

Стол вживається тут у розумінні престол.

МНЦІА ХОТН, КРАСНЦІА ГЛѢКОВНЦІ

Ольга Глібівна — дружина Всеволода Святославича,
дочка Гліба Юрійовича, внучка Юрія Долгорукого.
Хоть — кохана людина.

БѢЛН ВѢУН ТРОАНИ, МННЦЛА ЛѢТА ЯРОСЛАВЛА; БѢЦЛН ПЛѢЦН ОЛГОВЦІ

Троянові віки тлумачаться як часи язичництва,
Ярославові літа — період єдності Русі;
плѣци Олговы — міжусобні війни (походи), що їх часто
розпочинав Олег Святославич (пом. 1115 р.),
нерідко беручи в союзники половців, які палили
й грабували руські міста й села. Через пожежі
й руйнування, що супроводжували Олегові набіги,
його названо в «Слові» Гориславичем.

ВЕЛНЦТН ЯРОСЛАВЛА, А СЫНѢ ВСЕВОЛОЖѢ ВЛАДИМІРѢ

У першодруку — малозрозумілий вираз Ярославъ
сынъ Всеволожъ: а Владимиръ. Гадають, що сынъ
Всеволожъ — князь Володимир Всеволодович Мономах.

БОРИСА ЖЕ ВЯЧЕСЛАВАНЦА

Борис Вячеславич — союзник Олега Святославича,
внук Ярослава Мудрого.
Загинув 1078 р. в битві біля Чернігова.

НА КАНИНЦУ

Найімовірніше, що тут ідеться про річку коло Чернігова,
де відбулася битва, в якій загинув Борис Вячеславич,
однак досі не встановлено, яка саме річка мала назву
Канинъ (згадується і в літописах).

ЗЕЛЕНЦУ ПАПЛОМУ ПОСТЛА

Паполома — покривало. Зелена паполома — тут: трава.

ПОЛѢБѢ ОТЦА СВОЕГО

Обережно поніс, наче колишучи. (У виданні 1800 р.
в першому слові помилково надруковано
літеру в на місці л).
Ізяслав Ярославич, Святополків батько, загинув 1078 р.
недалеко від Чернігова у тій же битві,
що й Борис Вячеславич.
Похований у Софійському соборі в Києві.

МІЖДЮ УГОРСКИМИ ІНОХОДЦІ

Інохідці — коні (тут: угорської породи),
що ступають водночас то обома правими,
то обома лівими ногами (однохіддю).
Між інохідцями, які плавно пересуваються,
прилаштували ноші з пораненими і хворими.

ПОГНЕАШЦЬ ЖИЗНЬ

У цьому контексті життя — достаток,
надбання.

ДАЖДЬБОЖА ВНУКА

Дажьбогъ (Дажьбогъ) — давньоруський бог сонця (можливо, й бог достатку);

Дажьбожий внук — руський народ.

НА УЄДИЄ

на поживу (розмовне уїсти — поїсти досхочу, наїстися вдосталь).

ИГОРЬ ПЛЪКЪТЪ ЗАВОРОУАЕТЪ

Як розповідає літопис,

Игор погнався за полками союзників із племені ковуїв,

які почали тікати з поля бою,

щоб повернути їх назад,

і віддалився від свого війська;

його перейняли

й узяли в полон половці.

СВАТЪТЪ ПОПОНША

За сина князя Ігоря Володимира

була засватана дочка Кончака, отже, половецький хан справді був Ігоревим сватом.

ПУСТЪНИН СНАУ ПРНКРЪЛА

Пустини — пустеля, безлюдне місце, степ;

сила — військо; отже, степова трава покрила полеглих воїнів.

УБУДИН ЖИРНА ВРЕМЕНА

Деякі дослідники й перекладачі виправляють убуди — збудила на упуди — відлякала, прогнала.

Звичайно словосполучення жирна времена перекладають як часи достатку, багаті часи.

У «Слові» жиръ вживається також у значенні здобич.

Можливо, що жирьньи у пам'ятці є утворенням

від цього слова, тоді текст перекладається:

збудила часи грабунків.

КАРНА И ЖЛЯ

Загальноприйнятого тлумачення немає. Одні дослідники

вважають, що Карна і Жля — уособлення скорботи,

плачу, жалю за вбитими (давньоруське карити —

оплакувати, желя — смуток, скорбота, туга по

вмерлому), інші пояснюють їх як імена

половецьких ханів.

СМАГУ ЛЮДЕМЪ МЪІУЮУН ВЪ ПЛАМАНЪ РОУЪ

Смага — жар, спекота, полум'я, вогонь; мыкати —

кидати. Існує думка, що тут ідеться про

якийсь пристрій, за допомогою якого половці

підпалювали руські поселення.

МНЛЪХЪ ЛАДЪ

Лада — пестлива назва чоловіка або дружини.

ПО БЪЛЪ ОТЪ ДВОРА

зимова шкурка білки, яка йшла на сплату данини.

ЛЖУ УБУДНСТА

Лжа — тут: незгода, сварка. Похід Ігоря і Всеволода «розбудив лжу» — тобто незгоди між князями.

ОТЕЦЪ НХЪ СВАТЪСЛАВЪ

Київський князь Святослав Всеволодович (пом. 1194 р.) був двоюрідним братом Ігоря і Всеволода Святославичів; отцем названий у розумінні феодальної зверхності.

НЦЪ ЛУКУ МОРЯ

Лук моря — кривина на морському узбережжі, затока.

И ПАДЕСА КОБАКЪ... ВЪ ГРИДНИЦЕ СВАТЪСЛАВЪ

Падеса — опинився, попався. Гридница — приміщення для «гридів» (князівських дружинників). Святослав Всеволодович організував кілька переможних походів на половців. Під час походу 1183 р. він захопив у полон хана Кобяка.

СІДЛО КОЩІЄВО

Сідло кощієво — рабське сідло. Тут образно сказано про те, що князь Ігор потрапив у полон.

ЗАБРАЛЪ

Забрало, забороло — захищена верхня частина міської стіни, з якої воїни вели оборону.

ВЪ КІЄВѢ НА ГОРАХЪ

На противагу Подолові, підвищену частину Києва, де знаходилися князівські палати, називали Горюю.

ТЪЩИНМН ТУЛЪ ПОГАНЪХЪ ТЪЛКОВННЪ

Тъщи — порожній; туль — сагайдак. Точне значення слова тълковинъ досі не з'ясовано. Припускають, що так називались язичницькі племена, зокрема ті, що виступали союзниками в боротьбі Русі з половцями.

БЕЦЪ КНѢСА

тут, очевидно, — без сволока.

БОСУВН ВРАНН

Босувъ — сердитий. Слово босуви виправляють також і на бусови — сірі.

У ПЛѢСНЕСКА, НА БОЛОНН

очевидно, назва якоїсь місцевості біля Києва (Пліска, Плиська — річка, що впадає в Ірпінь); болонь, болоние — оболонь, заплавні луки.

ДЕБРЬСКН САНН Н НЕСОШАСА

У першодруку — незрозумілий вираз дебрь Кисаню і не сошлю... Друге слово виправляють на Кияню, що ніби означало річку або струмок біля Києва.

Виправляють також словосполучення на дебрські сани, де слово сани означає або звичайні сани, або великі змії.

Темно бо бѣ въ ѿ днь

Битва Ігорового війська з половцями, як говорить в літописі, закінчилася третього дня поразкою руського війська.

Два сонца помѣркости, оба багранаа стѣпа погасоста

Тут мова йде про князів Ігоря та Всеволода, які порівнюються з сонцем, вони ж — багряні стовпи.

Молодаа мѣсаца, Олегъ н Свѣтъславъ

Літописи свідчать, що Ігор узяв із собою в похід малолітнього сина Олега (народ. 1175 р.) і племінника Святослава Олеговича — князя рильського (народ. 1166 р.), які, мабуть, загинули в поході.

Н въ морѣ погрузнста, н великоє бунство подасть хиннови

У першодруку ці слова знаходяться перед «Уже снесся...» Більшість дослідників вважає, що при переписуванні тексту в XV—XVI ст. було переплутано рядки, тому переставляють їх після «тьмою ся поволокоста». Буйство — збудження, сміливість. Гадають, що хиннови — узагальнена назва якогось далекого нехристиянського населення Сходу. Є й інша думка, що хиннови — помилка: замість ханови.

Пардужє гнѣздо

Пардус — гепард (хижак із родини котячих); гніздо — тут: виводок.

Готскіа краснѣа дѣвѣ

Зкона рускѣмъ златомъ

Готські поселення були в Криму й частково біля Тмутороканя. Похід Ігоря загрожував і готам, тому вони раділи з поразки Ігорового війська. Готські дівчата дзвонять руським золотом, награбованим половцями, яке потрапило до готів, очевидно, через торгіві зв'язки.

Покѣтъ время Бусово

Більшість дослідників пристає до думки, що тут ідеться про часи антського князя по імені Бос (Боус, Бооз). Король готів Вінітар, перемігши антів (предків, східних слов'ян) у 375 р. н. е., стратив їхнього князя. Готські дівчата оспівують цю перемогу над антами.

Лелѣють мѣсть Шаруканю

Половецького хана Шарукана не раз громили Руські війська, зокрема в 1106 р., коли половці на чолі з Шаруканом і Боняком були повністю розбиті; сам Шарукан мало не потрапив у полон. Внаслідок невдалого походу князя Ігоря внук Шарукана Кончак дістав змогу помститися за таку ганебну поразку свого діда.

О мол сѣиновѣа, Игорю н Всеволоде

Київському князеві Святославу Игор та Всеволод доводилися двоюрідними братами. Синовцями (племінниками) він їх називає, очевидно, для того, щоб підкреслити своє старшинство в роді.

Половецкую землю мѣн цвѣлнн

Цвілити — дратувати, турбувати.

Нѣ несѣстнѣ одолѣсте

У першому бою Игор і Всеволод завдали поразки половцям, але почали боротьбу без дозволу київського князя, чим порушили феодальне старшинство (честь).

Брата моего Ярослава

Ідеться про рідного брата князя Святослава — чернігівського князя Ярослава Всеволодовича, який участі в поході не брав, а виділив Игореві лише невелику допоміжну дружину.

Черниговскимъ бѣлами

Быля, бьль — боярин, вельможа.

сѣ могучѣ, н сѣ татранѣ, н сѣ шельбнрѣ,
н сѣ топчакѣ, н сѣ рѣвугѣ, н сѣ ольберѣ

Вважається, що тут у «Слові» перелічено тюркські племена, які осіли на землях Чернігівського князівства, або титули чи прізвиська сановників із тюркського населення.

За сапожники

захалявні ножі.

Колн соколѣ въ мѣтсѣхъ бѣваєтъ

Мьть — період зміни оперення у соколів. Форма множини — въ мьтсѣхъ — вказує, що йдеться про птаха, який кілька разів міняв оперення, отже, став уже дорослим, сильним.

На ннѣ сѣ годннѣ обратнша

Ничь, ничѣже — ніщо, нічого. На ничь обратиша — обернули в ніщо, звели нанівець.

Се у Рнмѣхъ крнчатѣ подѣ саблани половецкѣмн, а Володимирѣхъ подѣ ранами

Половці, розгромивши Ігореве військо, кинулися грабувати руські поселення. Хан Кончак напав на Переяслав, але зазнав поразки. Переяславський князь Володимир Глібович (пом. 1187 р.) був поранений під час вилазки на ворогів із обложеного міста. Кончак, не здобувши Переяслава, на зворотному шляху захопив місто Римов і зруйнував його.

Великѣмъ князѣ Всеволоде

володимиро-суздальський князь Всеволод Юрійович, син Юрія Долгорукого, внук Володимира Мономаха (пізніше прізвисько — Велике Гніздо, пом. 1212 р.).

ОТНА ЗЛАТА СТОЛА ПОБЛЮСТИ

Тут автор «Слова» закликає Всеволода Юрійовича, батько й дід якого князували в Києві, «поблюсти» батьківський золотий престол.

ТО БЪЛА БЪ ЧАГА ПО НОГАТЪ, А КОЩЕН— ПО РЕЗАНЪ

Чага — полонянка, рабня; кощій — невільник, бранець, раб; ногата і різана — дрібні монети.

ШЕРШИРЫ

Значення слова шерширы точно не з'ясоване. Можливо, що тут ідеться про самостріли або списи.

УДАЛЪИМН СЫНЫ ГЛЪБОВЫ

Сини Гліба Ростиславича, рязанські князі Роман та Ігор.

БУН РЮРИЧЕ, Н ДАВІДА

Рюрик Ростиславич (пом. 1215 р.) та Давид Ростиславич (пом. 1197 р.) — онуки Мстислава Володимировича, правнуки Володимира Мономаха. Рюрик був палкої вдачі, брав участь у феодалних усобицях на Русі та в походах проти половців; кілька разів захоплював київський престол, але не втримався на ньому, помер чернігівським князем. Часто у походах Рюрика брав участь Давид, що княжив у Смоленську.

Галнукы Осмомыслѣ Ярославѣ

Ярослав Володимирович (пом. 1187 р.) — князь галицький, тесть князя Ігоря, батько Ярославни. Почесний епітет Осмомисл пояснюють по-різному: у нього було вісім думок, вісім турбот, у нього був розум за вісьмох та ін.

ПОДПЕРЪ ГОРЫ УГОРСКЫН СВОИМЪ ЖЕЛЪЗНЫМЪ ПЛЪКЪИ, ЗДЪСТУПНВЪ КОРОЛЕВИ ПУТЬ

Гори угорські — Карпати; король — угорський король; ...плъки — полки латників, військо в залізних латах.

ЗДЪТВОРИВЪ ДУНАЮ ВОРОТА, МЕСА БРЕМЕНЪ УРЕЩЪ ОБЛАКИ, СУДЪ РАДА ДО ДУНАЮ

Володіння Ярослава знаходилися в басейнах Дністра та Пруту і простягалися аж до дельти Дунаю. Бремя — тягар, тут: кам'яне ядро. Військо Ярослава мало катапульти для метання важкого каміння.

ОТВОРАЕШИ КІЄВУ ВРАТА

Так підкреслюється могутність князя Ярослава. Отворяти (отворити) врата означало захопити місто, стати його володарем.

СТРЪЛАЕШИ... САЛТАНЪ ЗА ЗЪМЛАМИ

Гадають, що автор «Слова» натякає на участь воїнів Ярослава в третьому хрестовому поході проти турецького султана Саладіна.

БҀН РОМАНЄ, Н МСТИСЛАВЕ

Роман — діяльний і могутній князь Роман Мстиславич (пом. 1205 р.), що під своєю рукою об'єднав Галицьке та Волинське князівства, син київського князя Мстислава Ізяславича.

Який Мстислав згадується поруч з Романом, точно не встановлено. Вважають, що йдеться або про пересопницького князя Мстислава Ярославича, або городенського князя Мстислава Всеволодовича, які обидва брали участь у походах Романа.

ЖЕЛЄЦЬКІ ПАПОРЗИ

Слово папорзи виправляють і тлумачать по-різному. Його правлять на паробци (паропьци) — молодші члени дружини, слуги; паворзи (паворози) — поворозки, за допомогою яких кріпились шоломи, та ін. Ймовірно, що папорзи — це спотворене переписувачами слово пълци, тоді йдеться про війська, одягнені у залізні лати, латників.

ЯТВЯЗН

одно з литовських племен або землі, населені цим племенем.

ДЕРЕМЕЛА

Напевне, йдеться про якусь ятвязьку місцевість.

СҀЛАНЦІ

метальні списи.

ПО РОСІ

Рось — права притока Дніпра.
За Россю, як і за лівою притокою Дніпра Сулою, починались степи, в яких кочували половці.

ОЛГОВНҀН

нащадки князя Олега Гориславича,
учасники походу Ігоря.

ННЦГВАРЬ Н ВСЕВОЛОДЪ Н ВСН ТРН МСТИСЛАВНҀН

Інгвар і Всеволод — волинські князі,
сини луцького князя Ярославича.
Три Мстиславичі — їхні двоюрідні брати: Роман,
Святослав і Всеволод, сини київського князя
Мстислава Ізяславича.

ШЕСТОКРИЛЦІ

Соколине крило складається із трьох частин оперення,
тому, коли сокіл ширяє, здається, що в нього шість крил.

ЗАГОРОДИТЕ ПОЛЮ ВОРОТА

Поле — тут: половці, степовики.
Вираз загородите полю ворота означає не пустити
половців на Русь.

НІЗАСЛАВЪ, СҀННЦЪ ВАСИЛЬКОВЪ

Ізяслав, син Васильків, князь із роду полоцького
Всеслава, в літописах не згадується.

Н с хотню на кровати, н рекъ

Запропоновано чимало поправок і тлумачень цього місця,

однак жодна з них не є загальновизнаючою: с хотню — з коханою, схопи — схопив, и схоти юнак рова — захотів юнак могили, исходи юна кровъ та ін.

Проте не виключено, що перші видавці поеми сприйняли літеру и як ю, тому текст можна перерозподілити і так:

схоти ина кровъ ть и рекъ.

Кровъ — дах, шатро; ть — підсильна частка.

Поранений Ізяслав лежав на полі бою під покинутими щитами; він захотів іншого накриття, даху.

Брата Браумслава, ни другаго—Всеволода

Літописи згадують тільки полоцького князя Брячислава Васильковича.

Злато ожереліє

комір княжої одежі, обшитий золотом.

Трубы трубаць городеньскін

Припускають, що Ізяслав був городеньським князем (від Городьно чи Городень — тепер Гродно, обласний центр БРСР).

Ірославе

Не встановлено точно, про якого князя тут іде мова: чи про пінського Ярослава Юрійовича, чи про чернігівського Ярослава Всеволодовича.

Вси внуце Всеслави

нащадки полоцького князя Всеслава Брячиславича.

Которое бо бѣше насліє

Которое — в котрий раз, скільки разів;

часто виправляють

і на которюю — орудий відмінок від іменника котора — ворожнеча, сварка, незгода.

Врѣже Всеславъ жребін о дѣвнцю себѣ любу

Всеслав — полоцький князь Всеслав

Брячиславич (пом. 1101 р.), правнук князя

Володимира Святославича. Дівця люба — Київ,

у якому Всеслав ненадовго захопив

князівський престол, скориставшись із повстання киян у 1068 р. проти князя Ізяслава.

Клюками подпрѣса о кони

Клюки — хитрощі, обман. Всеслав зайняв

київський престол, пообіцявши повсталим киянам,

що звільнили його з ув'язнення, зброю і коней

для боротьби з половцями.

Скоун отъ нихъ... въ плъноун нзъ Бѣлаграда

Скинутий князь Ізяслав та його союзник

польський король Болеслав у 1069 р. виступили

проти Всеслава. Кияни і Всеслав пішли назустріч їм.

Але з невідомих причин Всеслав із Білгорода

(тепер село Білгородка під Києвом) вночі

потай од киян утік до Полоцька.

УТРЪЖЕ ВОЗЗНИ, С ТРИ КУСЫ

У першодруку малозрозуміле утръ же воззи стрикусы.
Слово воззи читали як вонзи — встромив.

Перші видавці «Слова» стрикусы переклали сокири.

Друге слово недавно запропоновано читати вазни —
щастя, удачі, а останню частину поділено
на с три кусы — з три куски, шматки.

Але можливий і такий поділ: стрику сы
(точніше — стрыку си). Стрыи, стрыкъ —
дядько, батьків брат.

Ярослав Мудрий справді

доводився Всеславу дядьком, адже дід Всеслава
Ізяслав та Ярослав Мудрий були рідними братами.

ДО НЕМИГН

Немига — невелика річка,
ймовірно, притока Свіслочі.

Колись протікала в районі Мінська,
а пізніше висохла.

Тут у 1067 р. сини Ярослава — Ізяслав, Святослав і
Всеволод — розгромили Всеслава.

СЪ ДУДУТОКЪ

Як гадають дослідники, так називалась якась місцевість
або монастир біля Новгороду.

ДО КУРЪ

До співу півнів, перед світанком.

ВЕЛИКОМУ ХРЪСОВИ... ПУТЬ ПЕРЕРЫКАШЕ

Хорс, гадають, був язичницьким богом Сонця.
Всеслав вважався чарівником, який ніби міг до світанку
подолати величезну відстань: добратися
з Києва до Тмутороканя, тобто перебігав Хорсу шлях.

ВЪ ПОЛОТСКЪ ПОЗВОНША

У місті Полоцьку (тепер у Вітебській області БРСР)
Всеслав народився й княжив до 1067 р. Коли він
сидів ув'язнений у Києві, то в рідному Полоцьку
за нього молилися як за князя-володаря.

СТАРАГО ВЛАДНИРА

Тут мовиться про князя київського Володимира
Святославича, який все життя провів у походах
проти ворогів Русі.

НЪ РОДНО СЯ НМЪ ХОБОТЫ ПАШУТЬ

Хоботы — кінці прапорів; пахати — розвіватися.
Після поразки Ігоря половці напали на руські землі.
Переяславський князь Володимир покликав на допомогу
інших князів, зокрема братів Рюрика, Святослава
та Давида Ростиславичів.

Рюрик і Святослав прийшли,
а Давид відмовився взяти участь у поході.
Отже, між братами не було згоди,
війська їх розійшлися,
тому нарізно розвівалися прапори князів руських.

На Дунаи Ярославичинъ гласъ слышитъ

Дунай означає ріку взагалі. Ярославна — дружина Ігоря Святославича, дочка Ярослава Володимировича (Осмомисла) Євфросинія.

БЕБРАНЪ

Князівський одяг часто оздоблювався по краях дорогим бобровим хутром.
Є також й інше тлумачення цього слова: зроблений із особливої шовкової тканини.

О Днепре Словутицю

Словутицю — мабуть, неточно вичитане першими видавцями слово «Славутицю».
Славута — давня назва Дніпра, яка часто зустрічається в народних піснях і думках.

КАМЕННЫЯ ГОРЪИ

дніпрові пороги.

Ты лелѣалъ еси на себѣ Святославн насады до плькы Кобякова

Переможний похід київського князя Святослава Всеволодовича на половців відбувся 1184 р.
Насады — великі човни з високими бортами.

Въ полѣ безводнѣ

За літописом, військо Ігоря під час битви було відрізане від води і дуже страждало від спраги.

Овлуръ

В Іпатіївському літописі — Лаворъ; половець, що намовив Ігоря втекти з полону й сам утік з ним на Русь.

ВЕЖИ

Вежа — шатро, кибитка у кочових племен.

Стугна

права притока Дніпра, на південь від Києва.

ростре на кусту

Деякі вчені приймають тут виправлення рострена къ устью — тобто розширена біля гирла.

Днѣпръ темнѣ березѣ плауется мати Ростиславн

Тут ідеться про те, що біля дніпрового темного берега плаче Ростиславова мати. Ростислав Всеволодович (пом. 1093 р.) — онук Ярослава Мудрого, брат Володимира Мономаха, князь переяславський.

Утікаючи від переслідування половців після бою в 1093 р., Ростислав та Володимир Мономах пішли з військом убрід через р. Стугну, на якій у той час була весняна повінь. Двадцятидвохрічний поранений Ростислав при цьому втопився в гирлі річки.

СОКОЛЦА ОПУТАЄВЪ КРАСНОЮ ДИВНЦЕЮ

Так воно і сталося. У половецькому полоні був і син князя Ігоря Володимир. Тут він одружився з дочкою хана Кончака, але 1187 р. з нею та з дитиною втік на Русь.

РЕКЪ БОМАНЪ И ХОДЪ НА СВАТЪСЛАВЛА ПЪСНОТВОРЦА СТАРАГО ВРЕМЕНИ ЯРОСЛАВЛА, ОЛЬГОВА КОГАНЯ ХОТИ

Майже зовсім незрозуміле місце в пам'ятці. Запропоновано кілька виправлень і тлумачень, але всі вони не дають задовільного розуміння тексту. Пропонується, зокрема, замість ходы на читати Ходына, що нібито є іменем співця-поета. Каганъ (коганъ) — титул аварських і хазарських володарів. Іноді так титулували й руських князів.

ДЕВИЦИ ПОЮТЬ НА ДУНАИ

І найвіддаленіші землі Русі радіють із повернення князя Ігоря з полою.

Игорь ѿдець по Борнчеву

Боричів узвіз — вулиця в Києві, яка вела з Подолу на Гору, до центральної частини міста.

Богородици Пирогощен

Ідеться про церкву, збудовану у 1131 — 1136 рр., в якій знаходилася ікона «Пирогоща», привезена в Київ із Константинополя.

АМИНЬ

Словом аминь закінчувались церковні й світські твори.

ИБ № 226

СЛОВО
О ПОЛКУ ИГОРЕВЕ,
ИГОРЯ
СЫНА СВЯТОСЛАВОВА,
ВНУКА ОЛЕГОВА

(На древнерусском языке)

Видавництво «Дніпро»,
Київ, Володимирська, 42.

Редактор
Л. М. Кирилець
Макет та художнє редагування
А. К. Тетьори
Технічний редактор
П. Д. Цуркан
Коректор
Л. Г. Лященко

Надруковано
на Головному підприємстві
республіканського
виробничого об'єднання
«Поліграфкнига»

Держкомвидав УРСР,
Київ, Довженка, 3.

Тираж виготовлено
на книжковій фабриці
«Жовтень»,

Київ, Артема, 23а.

Здано на виробництво 15.XI 1976 р.

Підписано до друку 15.IV 1977 р.

Папір каубелмат.

Формат 70×90^{1/32}.

Фізичн. друк. арк. 2,5.

Умовн. друк. арк. 2,925.

Обліково-видавн. арк. 2,245.

Ціна 1 крб. 83 коп.

Ціна комплекту

у футлярі 4 крб. 40 коп.

Замовл. 6—3024.

Тираж 25 000.

